

Cimitirul evreiesc din Vama

Maria Sava

”Întrucât nu am mai crezut în învățătura potrivit căreia violența și ura și crima nu trebuie să-și afle loc între oameni, ni s-a demonstrat asta prin faptul războiului.” (Max Picard, Hitler din noi)

Comuna Vama este situată la confluența râurilor Moldova și Moldovița, în inima Carpaților bucovineni și are în componență patru sate: Vama, Molid, Prisaca Dornei și Strîmtura. Numele satului, Vama, vine de la instituția vămii aflată la vărsarea Moldoviței în Moldova ale cărei venituri au fost dăruite de domnitorul Alexandru cel Bun, în 1409, Mănăstirii Moldovița. Satul a stat sub stăpânirea Mănăstirii Moldovița până în 1786 când, administrația habsburgică a desființat 21 de schituri și mănăstiri și din țărani dependenți de mănăstirea Moldoviței, vămenii ajung supuși ai Imperiului austriac. Noua stăpânire a adus coloniști germani, polonezi și evrei pe care i-au pus în funcțiile administrative.

În Vama, primul evreu atestat documentar a fost Israel Berl; în 1890 erau 501 suflete, iar în 1910, numărul populației evreiești a ajuns până la 618 persoane. La recensământul din 1930 în satul Vama au fost înregistrate 392 de persoane de origine mozaică. Există mărturii ale unor persoane în vârstă care atestă că relațiile dintre localnici, germani și evrei erau normale și de bună înțelegere. La Paști se făcea schimb de pască, cozonaci, prăjituri, iar vineri seara și sâmbăta familiile evreiești (Weiniger, Feldstein) chemau copiii români să le aprindă focul și le dădeau dulciuri și bani. De la băcăniile evreilor vămenii cumpărau deseori pe datorie. Până în 1930 când s-a elaborat legea cultelor, evreii nu au avut comunitatea lor organizată, fiind arondați la Câmpulung Moldovenesc. Pe 30 aprilie 1931, în Vama s-au pus bazele comunității evreiești care presupunea întreținerea unui rabin, a unui haham precum și a unei școli confesionale cu contribuția evreilor bogați din localitate. Din păcate, ca în orice societate au loc dispute, reclamații care provoacă instabilitatea și neînțelegeri în sânul comunității.

Toamna anului 1941 avea să fie o piatră de încercare pentru toți evreii din Bucovina. De Iom Kipur, cea mai sfântă sărbătoare a evreilor, are loc

prima percheziție făcută de jandarmerie sub pretextul că ar căuta arme și materiale subversive. În Câmpulung Moldovenesc au făcut percheziție și la rabin care era doctorul Rubin de la care au luat absolut toate proviziile din cămară, le-au pus într-un cărucior la care l-au înhămat pe rabin și l-au pus să le ducă la Casa Verde, povestește doamna Miriam Korber. Au pus afișe la primărie și un toboșar împreună cu un jandarm umblau pe străzi și strigau: "Toți jidanii să fie duminică în Gara de Est, inclusiv cei din spitale, nou născuții sau internații la nebuni!" Duminică, 12 octombrie 1941, au plecat toți către gară lăsând în urmă casele cu ușile descuiate, așa cum primiseră ordin, iar cheile le-au predat vecinilor, prietenilor care au și început să intre în case să le golească. Dintr-o dată, relațiile omenești s-au transformat în relații de dușmănie și ură, evreii fiind alungați și batjocoriți. Peste tot erau localnici îmbrăcați în frumosul port bucovinean care strigau: "Jidanii la Palestina!" În gară, evreii au fost suiți în vagoane în care fuseseră cai și li s-a spus că vor fi duși în Basarabia unde vor primi pământ. Din Vama au fost siliți să plece în Transnistria 450 de evrei din care s-au mai reîntors doar 90.

Câteva familii din Comunitatea evreiască au rămas în conștiința vămenilor prin hărnicia lor, prin contribuția importantă adusă la prosperitatea comunei, dar, mai ales, prin omenia de care au dat dovadă ajutând familiile nevoiașe. Așa a fost familia Melzer. Primul venit în Vama

a fost Pinkas Melzer (1847-1911), apoi, Melzer Mayer și soția sa Roza și copiii Malvina, Simon și Rubin; Melzer Sammuil, soția Melta și copiii Malvina, Bertha și Pinkas. Melzer Lotte a lui Pinkas era sora celor doi frați Mayer și Sammuil. Despre Mayer Melzer circulă în Vama o serie de istorioare printre care cel mai mult se vorbește despre "Gârla Morii", canalul de aducțiune a apei din râul Moldova care pune în funcție moara și fabrica de cherestea – o instalație tehnică veche care despica buștenii în scânduri și grinzi. Ce avea special acest canal de aducțiune a apei? A fost săpat de frații Melzer și de copiii lor, lucru nemaîntâlnit în comunitatea românească. Atât la moară cât și la fabrica de cherestea au avut angajați opt lucrători vămeni și ce trebuie reținut este felul în care Mayer Melzer s-a purtat cu angajații lui. Spre exemplu, Ion Lupașcu a avut un accident de muncă și și-a pierdut viața. Familia avea un împrumut la Bancă de 42 de mii de lei. Pentru ca văduva să nu fie dată afară din casă împreună cu copiii, el le-a plătit datoria. Altul a fost Vasile Istrate, zis al Mândrucului, flăcău harnic și răzbătător, dar sărac. Când i-a venit vremea de însurătoare Mayer Melzer l-a împrumutat cu 4 ha. de teren la Gura Doabrei, doi juncani, o vacă de lapte și i-a dat un butoi cu vin pentru nuntă.

Legislația antievreiască dată în timpul lui Carol al II-lea și în timpul dictaturii antoinesciene a avut urmări tragice asupra comunității evreiești din Vama. Familia Melzer a fost supusă exproprierii și deportată în zona Moghilev din Transnistria. Mayer Melzer s-a întors din Transnistria și-a preluat casele și proprietățile, dar pentru scurtă vreme pentru că a venit naționalizarea din 11 iunie 1948. A ajuns bătrân și sărac și n-a avut putere să plece în Israel și se odihnește într-un Domn în Cimitirul evreiesc din Vama. Localnicii nu l-au uitat și încă mai circulă o povestire cu tâlc despre el spusă de Berthy Melzer, fiul lui. Pe la începutul Primului Război Mondial, Împăratul Franz Josef face o vizită în Bucovina și trecând cu trenul imperial pe lângă livada populată cu cerbi a lui Mayer s-a oprit să vorbească cu proprietarul cerbilor îmblânziți. Împăratul i-a cerut să vină la Viena să-i aducă trei cerbi și să-i organizeze și lui un parc cu cerbi domestici. Mayer Melzer s-a ținut de cuvânt și a fost răsplătit de Împărat.

Când au fost deportați cu familia în Transnistria, Berthy (Berthold) avea numai doi ani; au cunoscut acolo foamea, frigul și tifosul fiind salvat de la moarte de o doctoriță ucrainiancă care a cerut să-l înfieze. Părinții n-au vrut să-l dea, însă Marafa i-a rămas în memorie ca loc al umilinței și al sărăciei crunte. Reîntorși la Vama și familia Melzer ca multe alte familii evreiești sărăcite au fost ajutați de JOINT (American Jewish Joint Distribution Committee). În 1958 a reușit să plece în Israel.

O altă familie de evrei din Vama a fost cea a doctorului Isak Lehrer rămas în conștiința colectivă ca "doctor fără de arginți". Isak s-a născut în 1903, în comuna Frumosu (vecină cu Vama) în familia lui băcanului Feivel Lehrer. Studiile de medicină le-a făcut la Padova și în Germania după care s-a întors lângă părinți (așa se obișnuia atunci) și s-a căsătorit cu fata măcelarului Feldhammer. A avut o viață încărcată de întâmplări dramatice care l-au marcat pentru totdeauna fiind și el deportat în Transnistria. Se spune că fiind în trenul care îi deporta, ajunși într-o gară și suferind cumplit de sete a scos capul pe geam cerând apă unui țaran. Acesta a venit cu un vas să-i dea apă, dar l-a văzut ofițerul german și l-a împușcat pe loc. Întors din deportare, a fost un membru activ al Comunității evreiești, mai ales prin munca la Dispensarul medical, deseori neplătită. Fiind avansat ca membru în conducerea Comunității a ținut legătura cu JOINT-ul și a ajutat mulți evrei necăjiți. Bun, blând, modest a murit la vârsta de 74 de ani cu mulțumirea sufletească de a fi respectat Jurământul lui Hipocrate. Soția lui, Betti Lehrer i-a supraviețuit descurcându-se cu mare greutate deși fusese soție de medic. Mormântul lui se află în Cimitirul evreiesc din Vama și pe mormânt are scris un epitaf în limba română: *"A fost iubit de toți pentru blândețea și abnegația cu care, ca medic și ca om, a căutat să aline suferințele oamenilor, pentru nemărginita sa iubire de oameni și pentru modestia care a caracterizat sufletul său mare și nobil"*.

O personalitate model de cinste corectitudine și cumpătate a fost Sammuel Frenkel (1890-1973). În ducatul Bucovinei evreii erau vorbitori de limbă germană, școliți în marile universități din Imperiu. Sami Frenkel, fiul lui Iajob și al Reginei Frenkel a început Facultatea de medicină la Viena, dar a venit războiul și n-a mai terminat-o. A fost luat pe front în Galiția ca ofițer sanitar. Deși tinerețea a petrecut-o la Viena, după război, s-a retras la Vama lângă părinții vârstnici. A suferit toate nedreptățile posibile fiind și el deportat împreună cu soția, dar nu s-a plâns niciodată. Acolo, a stat cu soția în casa unui ucrainian și lucra cu ziua la o unitate germană din zonă pentru o farfurie de supă și un colț de pâine. Nemții erau uimiți de acuratețea limbii germane pe care o vorbea, dar și de cultura lui umanistă foarte solidă. S-au întors acasă pe jos și la podul Atachi au fost opriți de soldații ruși care nu i-au crezut că sunt evrei pentru că scriitorul evreu Ilya Ehrenburg făcea propagandă sovietică și declarase că toți evreii deportați în Transnistria au fost uciși. Nici n-a vrut să emigreze în Israel. S-a retras în casa părintească din centrul Vamei și a scris și a citit până aproape a orbit. Avea un deosebit simț al umorului și de la el au rămas două istorioare. Prin anii 70 l-a vizitat o familie de germani care locuiau la

Weimar. Ca să-i flateze Sami le-a spus că locuiește în orașul lui Goethe, însă capul familiei i-a răspuns înțepat că nu-l cunosc, nu fac politică și nu vor să fie amestecați cu toți nașiștii. Ce putea să mai zică? Iar în timpul armatei, cunoscuse un bătrân general austriac care îi întreba pe toți ofițerii ce studii au. Chiar dacă terminaseră câte o facultate, el întreba invariabil: "Da Bacalaureatul îl ai?" Astea erau studiile lui ultime și nu concepea ca altcineva să fi studiat mai mult.

Niciunul dintre evreii întorși din Transnistria nu a povestit vreodată despre privațiunile, suferințele și umilințele îndurate. Deportarea, legislația antisemită, pogromul de la Iași au fost subiecte tabu în perioada comunistă. Abia după 1989 au apărut mărturii, documente, cărți scrise de istorici. Chiar dacă s-au dat niște cifre privind victimele Holocaustului în România, încă nu se știe cu exactitate câți evrei au dispărut. Istoria a fost potrivnică tuturor trăitorilor din această parte de lume: unii au murit în lagăre de concentrare, alții în frigul Siberiei, alții prin pușcăriile de exterminare și alții de foame, pur și simplu. Dincolo de toate pasiunile politice, de ură, de răzbumare, de frustrări și de ipocrizie România trebuie să-și asume Holocaustul fiind a doua țară după Germania în ceea ce privește victimele din rândul evreilor. Puțini dintre locuitorii din Vama mai știu azi despre deportarea evreilor în Transnistria sau despre Holocaust. Memoricidele a lucrat puternic și aici și din nefericire, reversul uitării și al ignoranței este repetarea fenomenelor. Astea sunt legile istoriei. Antisemitismul – ca orice ism- are rădăcini adânci și capete de balaur ce se pot regenera atunci când unii sunt în căutarea de țapi ispășitori pentru propriile neajunsuri.

În anul 1874, primarul de atunci al comunei, Gavril Toma, a donat Comunității evreiești dealul împădurit Barbușca din Vama să facă cimitir. Până atunci, morții din Vama erau duși la 20 de km distanță, la Cimitirul evreiesc din Gura Humorului. Pietrele funerare – unele căzute, crăpate, fărâmate de intemperii sunt, acum, acoperite cu mușchi și aproape că nu se văd din vegetația abundentă. Brazi înalți și maiestuoși străjuiesc printre mormintele așezate în pantă. Poarta de la intrare de metal pe care se află inscripția ce aparține doctorului Lehrer: "Respectați-i pe cei decedați ca să vă respecte cei vii" și starea de conservare în care se află se datoresc lui Melzer Barthold. Monumentele funerare sunt construite din piatră dură de Runc (gresie) meșteri sculptori fiind în primul rând evreii (Chain Feldhammer), dar și germanii din Prisaca Dornei, conțin semne și simboluri specifice: Steaua lui David, menora, două palme pe față simbol al invocării divinității pentru iertare. La partea superioară apietrelor

tombale sunt incizate motive zoomorfe: leul, câinele, păsări. De asemenea toate monumentele funerare au înscrise datele de identificare: la unele fiind folosită numărătoarea creștină și limba română, la altele limba ebraică. Altfel, nu există un studiu de specialitate a cimitirului cu date statistice clare. În picioare sunt cam 399 de pietre tombale, restul fiind la pământ. Se pare că în urmă cu vreo 80 de ani a fost și o vandalizare. O vreme, s-a ocupat de cimitir profesorul de pian de la Conservatorul din Iași, Ioan Welt ai cărui bunici după mamă erau vămeni și mai vin urmași ai familiei Melzer de pe afară. În Vama nu mai există acum niciun evreu. De peste treizeci de ani, a rămas un obicei al creștinilor din Vama ca de Paștele creștinilor și de Paștele evreiesc (Pesah), dar și la alte sărbători evreiești să meargă și să aprindă câte o lumânare la mormintele celor care le-au fost consăteni. Trăind laolaltă, au fost bătrâne evreice care și-au rugat vecinele să le aprindă din când în când câte o lumânare la mormânt după ce se prăpădesc. Mulți dintre evreii care au împărtășit aceeași soartă cu consătenii lor din Vama își dorm somnul de veci în cimitirul evreiesc și, fapt singular în țară, vămencele le aprind câte o lumânare la cap în ziua pomenirii morților încreștinându-i post-mortem, unindu-și sufletele unii cu alții întru veșnica odihnire în Domnul.

Chiar dacă era după o ploaie strașnică atunci când am vizitat Cimitirul evreiesc din Vama, ici colo, pâlâiau lumânările pe pietrele căzute, înnegrite de vreme și acoperite cu mușchi verzi. Mărturisesc că de fiecare dată când merg la Vama în vizită la prietenii mei, ajung și la cimitir. Am prins într-un an o ninsoare cu fulgi mari ca în povești, m-a prins și o ploaie torențială, dar am fost și într-o zi cu un soare blând. Însă ceea ce mă atrage în mod special acolo este conexiunea specială dintre lumea de jos și cea de sus pe care o simt în preajma brazilor uriași printre pietrele de mormânt unicele mărturii ale existenței evreilor din Vama. E un aer, o lumină, o liniște dintr-o altă lume. Trebuie să ajungi acolo ca să poți înțelege.

Și pentru că poporul evreu trăiește tragedia unui nou Holocaust, fiindu-i măcelăriți pruncii în leagăn, nu pot decât să fiu aproape cu inima și să plâng și eu lacrima mamei căreia i se ucide pruncul, a copilului căruia i se ucid părinții și a tuturor celor cărora moartea le-a călcat pragul. Alte cimitire își primesc morții urii antisemite...

Bibliografie: Ion Cernat, Evreii din comuna Vama, județul Suceava, România, Editura PIM, Iași, 2016